

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

U periodu na koji se ovaj monitoring izveštaj odnosi zabeleženo je više slučajeva koji ukazuju na moguće povrede slobode izražavanja.

1. Pretnje i pritisci

1.1. Na zvaničnoj Fejsbuk stranici specijalizovanog časopisa „Vrele gume”, reagujući na izveštaj o testiranju automobila Ford Mondeo, Boris Ilić, finansijski direktor kompanije „Grand Motors”, koja je uvoznik i serviser Fordovih vozila, reagovao je grubo i neprimereno, nazivajući novinare ovog medija „bednicima”, aludirajući na njihovu stručnost i ukazujući na to da su sebi takvim pisanjem „učinili medvedu uslugu”, te da se na tom mediju ova kompanija neće oglašavati.

Zakonom o javnom informisanju i medijima propisano je da se slobodan protok informacija putem medija, kao i uređivačka autonomija medija, ne smeju ugrožavati, naročito vršenjem pritiska, pretnjom, odnosno ucenom urednika, novinara ili izvora informacija. U Srbiji se često govori o neprimerenim uticajima koje oglašivači vrše, ili pokušavaju da vrše na medije, kao i o povlačenju reklama sa pojedinih medija, kao sredstvu disciplinovanja medija i osvete neposlušnima. Oglašivači, međutim, retko ostavljaju tragove o ovakvim postupcima i zato je slučaj „Vrelih guma” specifičan. Neprimerena komunikacija s novinarima, lične diskvalifikacije i uvrede do sada su pre bile specijalnost političara, nego oglašivača. Činjenica da se oglašivači osećaju dovoljno moćnim i jakim da mogu sebi da dozvole ostavljanje pisanih tragova o napadima na novinare i pretnjama bojkotom svedoči o tome da je položaj novinara u društvu takav da je sve više onih koji ih smatraju legitimnom metom, metom koju je dozvoljeno napadati bez straha od posledica.

1.2. U periodu na koji se ovaj izveštaj odnosi prećeno je uredniku jednog od najposećenijih informativnih portala sa jugoistoka Srbije, *Zaječar Online*. Urednik je policiji prijavio da je od prijatelja upozoren na pretnje trećeg lica koje je navodno poručilo da će ga „pronaći” i „objasniti mu” nešto, a sve povodom toga što „laže i izmišlja stvari na portalu”. U saopštenju koje je portal tim povodom objavio navodi se da je ovo samo jedna u nizu pretnji koje često stižu urednicima *Zaječara Online* zbog tekstova koje objavljuju.

Krivični zakonik pretnje sankcioniše kao ugrožavanje sigurnosti. U situaciji kada je ugrožavanje usmereno prema novinaru, odnosno licu koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti

informisanja i u vezi sa poslovima koje obavlja, postoji kvalifikovani oblik ugrožavanja sigurnosti za koji je predviđena kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina. Ovo krivično delo, kako smo pisali i u ranijim izveštajima, nije se međutim pokazalo kao podobno da novinarima pruži delotvornu krivičnopravnu zaštitu, jer se njime sankcioniše samo neposredna pretnja da će se „napasti život i telo”. Pretnje koje se upućuju novinarima gotovo svakodnevno, da će ih neko „pronaći” i da će im nešto „objasniti”, srpska tužilaštva i sudovi, po pravilu, ne tretiraju kao ozbiljne i neposredne pretnje da će se napasti život ili telo. Zato tužilaštva i sudovi, kada se takve pretnje i prijave, te prijave uglavnom odbacuju. Ovo nameće neophodnost iznalaženja nekog drugog sredstva koje bi moglo da predstavlja delotvornu zaštitu. Praksa, međutim, takvo drugo delotvorno sredstvo još nije pronašla, što za posledicu ima sve jači osećaj nesigurnosti kod novinara i njihovo sve dublje nepoverenje u pravosuđe.

1.3. Početkom juna dnevni list „Kurir” objavio je da je uredniku tog medija Milanu Lađeviću ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić poslao SMS poruku da mu „neće zaboraviti” naslov teksta koji je Lađević objavio u svom listu. U spornom tekstu spekuliše se da je Dačić, u vreme dok je bio premijer i ministar unutrašnjih poslova, „prodao [Aleksandra] Vučića [tada potpredsednika, a sada predsednika Vlade Srbije] Amerikancima” tako što je članovima porodice ubijenih američkih državljana braće Bitići sugerisao da upravo Vučića „pritisnu za rešavanje tog slučaja” budući da je penzionisani general Goran Radosavljević Guri, koji se dovodi u vezu sa tim zločinom, navodno Vučićev kadar. Tekst je najavljen na naslovnoj strani, velikom Dačićevom fotografijom, preko koje je bila ispisana reč „Drukara”, sa nadnaslovom: „Zario premijeru nož u leđa”.

Ovaj slučaj ukazuje na više problema karakterističnih za srpsku medijsku scenu. Prvo, u njemu se ogleda manir srpskih tabloida da uličarskim jezikom govore o događajima na društvenoj i političkoj sceni, kao i insistiranje na dnevno-političkim aferama u slučajevima koji prevazilaze dnevnu politiku. Naime, slučaj trojice braće Bitići, američkih državljana albanskog porekla koji su ubijeni 1999. godine u Srbiji, ostaje nerešen već duže od 15 godina. Postupak tim povodom vođen je protiv dva lica za pomaganje, ali su ona oslobođena budući da nije bilo dokazano da su izvršila delo koje im se stavljalo na teret. Ono što je u ovom slučaju takođe simptomatično jeste i neprimerena „privatna” komunikacija između urednika, novinara i najviših državnih zvaničnika. Potpuno je nesporno da poruka ministra uredniku da „neće zaboraviti” nešto što je ovaj o njemu objavio, ne može biti tretirana drugačije nego kao pritisak. Pri tom, ministra nikako ne opravdava činjenica da je sam sporni naslov više nego diskutabilan i, najblaže rečeno, neprimeren. Zakonom o javnom informisanju i medijima izričito je propisano da se ne sme ugrožavati slobodan protok informacija putem medija, kao ni uređivačka autonomija medija, a naročito vršenjem pritiska na novinare. Zakon dalje predviđa da su nosioci javnih i političkih funkcija dužni da trpe iznošenje kritičkih mišljenja koja se odnose na rezultate njihovog rada.

odnosno politiku koju sprovode, a u vezi su sa obavljanjem njihove funkcije, bez obzira na to da li se osećaju lično povređenim iznošenjem tih mišljenja. Pozive i poruke političara urednicima ne opravdava ni činjenica da je moguće da se sa njima i lično poznaju. O ovome se najviše pisalo u oktobru 2014. godine, kada je autorka TV emisije „Utisak nedelje” Olja Bečković izjavila da ju je premijer Srbije Aleksandar Vučić više puta zvao telefonom, nezadovoljan sadržajem njene emisije i da je to shvatala kao pritisak. Da je poziva bilo potvrdio je i sam premijer, rekavši da ne želi da se izjašnjava o privatnim razgovorima. On je tada naglasio da je tema o pritiscima na medije ozbiljna, ali da ti pritisci dolaze iz drugih izvora, a ne iz Vlade Srbije. Poznat je i slučaj iz 2003. godine, kada je Gordana Suša, tada urednica Video nedeljnika VIN, u okviru koga je na televiziji B92 emitovan njen intervju sa Nebojšom Čovićem, u tom periodu potpredsednikom Vlade Srbije, izjavila da ju je nakon emisije telefonom zvao Vladimir Beba Popović, tada šef Vladinog Biroa za komunikacije, te neukusnim, neodmerenim i uvredljivim rečima koje su sadržavale i otvorene pretnje napao zbog pitanja koje je postavila Čoviću. Popović je kasnije tvrdio da se radilo samo o „običnom razgovoru između ljudi koji se poznaju”. Nažalost, svodenje pritiska na novinare, urednike i medije na prosto pitanje osetljive granice između privatnog ili neformalnog i zvaničnog ili formalnog u odnosima između političara i novinara, još jedno je svedočanstvo nezavidnog položaja novinara u Srbiji.

2. Otpuštanja novinara

Početak juna obeležen je polemikom koja se ticala ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava novinara, a sve povodom saopštenja Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) kojim je ovo udruženje reagovalo na „masovno otpuštanje medijskih radnika u kompaniji Ringier Axel Springer Srbija, ... izdavaču dnevnih listova „Blic”, „Alo”, „24 sata”, kao i nedeljnika „NIN”, „Blic žena”, „Puls” ...”. U saopštenju NUNS-a bilo je navedeno da je krajem maja, bez ikakve najave, kao i bez jasnih razloga i kriterijuma, otpušteno više od petnaest zaposlenih u Ringier Axel Springer-u, a da su među otpuštenima i samohrane majke i novinari kojima nedostaje tek nekoliko godina do penzionisanja. Prema saznanjima NUNS-a, otkazi u ovoj kompaniji uručuju se bez ikakvih prethodnih razgovora sa zaposlenima. U saopštenju se navodi i da je u Ringier Axel Springer-u zabranjeno bilo kakvo sindikalno organizovanje tako da zaposlene koji dobijaju otkaze nema ko da zaštiti ili pouči o njihovim pravima. NUNS takođe tvrdi da je reč o veoma profitabilnoj kompaniji čije se poslovanje javno hvali poslovnim uspesima, i poziva menadžment da, ukoliko su otkazi rezultat racionalizacije poslovanja, razmotre i druge moguće mere, kao što bi bilo „smanjenje izuzetno visokih plata inače brojnog poslovnog tima”. Na ovo saopštenje reagovala je Asocijacija medija, udruženje izdavača, čiji je član između ostalih i Ringier Axel Springer, pozivom novinarskim udruženjima da „pre objavljivanja saopštenja o poslovanju pojedinih medijskih kuća, razgovaraju sa njihovim urednicima i menadžmentom”. Ringier Axel Springer optužio je NUNS da se u saopštenju „pouzdao u potpuno netačne anonimne izjave, i

tendenciozno i zlonamerno komentarisao i ocenjivao poslovne odluke jedne privatne izdavačke kuće”, a Upravni odbor Asocijacije medija saopštio je čak da predsednik NUNS-a, navodno, o temi otpuštanja u Ringier Axel Springer-u nije hteo ni da razgovara sa generalnom direktorkom te novinske kuće. Povodom tvrdnji iz saopštenja Asocijacije medija da su novinarskim udruženjima „vrata svih članica Asocijacije medija uvek otvorena”, i poziva da „pre objavljivanja saopštenja o poslovanju pojedinih medijskih kuća, razgovaraju sa njihovim urednicima i menadžmentom” oglasilo se i drugo veliko novinarsko udruženje - UNS, tvrdnjom da su oni u poslednjih mesec dana nekoliko puta bezuspešno pokušavali da od menadžmenta Ringier Axel Springer-a dobiju odgovore na pitanja o otpuštanjima velikog broja novinara i da za sve to vreme na brojne pozive UNS-a i pitanja poslata mejlom niko nije odgovorio. Kako je Ringier Axel Springer zajedničko ulaganje nemačkog Axel Springer-a i švajcarskog Ringier-a, u polemiku su se uključili i nemačko udruženje novinara – DJV (Deutsche Journalisten Verband) i švajcarski sindikat medija. DJV je pozvao Ringier Axel Springer da utvrđivanju tehnološkog viška pristupa kroz socijalni dijalog sa zaposlenima i ukazao da se racionalizacija poslovanja ne sme svoditi na otpuštanje novinara, „jer odgovornost za eventualno lošije poslovanje, pre svih, mora da snosi menadžment grupacije Ringier Axel Springer Srbija”. Švajcarski sindikat medija pozvao je izdavača da razmisli o svojim etičkim standardima, da pokaže odgovornost prema zaposlenima i da u skladu sa pravilima socijalnog partnerstva omogući sindikalno organizovanje. Povodom slučaja reagovali su i predsednik i generalni sekretar Evropske federacije novinara (EFJ). Generalni direktor kompanije Ringier Axel Springer Media AG Mark Dekan odgovorio je da je kompanija postupila odgovorno i pošteno, nudeći otpremnine zaposlenima koji su otpušteni, a da su otpuštanja bila neizbežna zbog opadanja prihoda od oglašavanja usled teške ekonomske situacije u Srbiji kako bi kompanija ostala konkurentna i obezbedila zdravo poslovanje. Dekan je posebno kao neosnovanu ocenio tvrdnju da je Ringier Axel Springer prekršio medijske slobode, te istakao da ta kompanija sledi stroge novinarske standarde i da je primer kritičkog, nezavisnog novinarstva i uredničkog integriteta u Srbiji. On je ukazao da odluka koju su doneli nije laka za one na koje je direktno uticala, ali da je Ringier Axel Springer odgovoran ne samo prema ljudima koju su morali da budu otpušteni već i prema ljudima koji su ostali u kompaniji i prema budućnosti svog poslovanja u Srbiji.

Ono što je u čitavoj ovoj polemici nesporno jeste činjenica da je medijsko tržište u evidentnoj krizi i da potrebe konkurentnosti i zdravog poslovanja zaista nameću obavezu smanjivanja troškova poslovanja. Činjenica je, međutim, da polemika koja se vodi između novinarskih udruženja i izdavača, sama po sebi, ne može izvući medijsko tržište iz krize. Neophodna je jasna politika države, ali i podrška sektoru bez koga je demokratsko društvo nezamislivo. Da li je kod otpuštanja ispoštovana zakonom predviđena procedura i da li su primenjeni kriterijumi za otkaze bili objektivni i merljivi, utvrdiće dalje analize, pa i nadležni sudovi ako otpušteni budu pokretali sudske postupke. Arbitrarno postupanje, bez jasnih kriterijuma i bez socijalnog

dijaloga, osim na same otpuštene koji ostaju bez posla, nesumnjivo nepovoljno utiče na čitave redakcije. Posebno su zabrinjavajuće, ako su tačne, tvrdnje da je sindikalno organizovanje u medijima u sastavu Ringier Axel Springer-a u Srbiji zabranjeno. Naime, pravo na udruživanje, pa i sindikalno organizovanje, u Srbiji je garantovano Ustavom, a sprečavanje sindikalnog udruživanja i delovanja je krivično delo za koje je zaprećena i zatvorska kazna. Ono što u ovom slučaju, međutim, ponajviše nedostaje, jeste odgovorna i sveobuhvatna analiza koja bi pomogla sagledavanju svih uzroka koji dovode do toga da regionalno i na evropskom nivou uspešne medijske kompanije odlaze iz Srbije (kao što je poslednjih godina bio slučaj sa npr. nemačkim WAZ-om - sada Funke Mediengruppe, ili austrijskom Styria Media Group-om, ili, još ranije, News Corporation) ili da kroz otkaze smanjuju troškove poslovanja ne bi li kako-tako ostale konkurentne, kao što je sada slučaj s Ringier Axel Springer-om, kao i do toga da kvalitet medijske produkcije iz godine u godinu opada. Tek takva analiza pokazala bi gde Srbija greši i kakve bi mere trebalo da preduzme da se te greške otklone. Bavljenje iznova pojedinačnim slučajevima preči da nas sve dovede u situaciju u kojoj od drveta ne vidimo šumu.

3. Sudski postupci

Regulatorno telo za elektronske medije je 5. juna 2015. godine objavilo da je Viši sud u Beogradu osudio Radovana Krčmarevića iz Lazarevca na kaznu zatvora u trajanju od 9 meseci, koju će izdržavati u kućnim uslovima uz primenu mere elektronskog nadzora, i Bojana Krčmarevića iz Lazarevca - na kaznu zatvora u trajanju od 6 meseci uslovno na 2 godine, zbog izvršenog krivičnog dela *neovlašćeno bavljenje određenom delatnošću* iz člana 353 Krivičnog zakonika. Delatnost kojom su se ova lica neovlašćeno bavila je emitovanje „piratskog” radija „Raka Ešinger”.

Članom 353. Krivičnog zakonika propisano je da će se kazniti novčano ili zatvorom do dve godine lice koje se neovlašćeno i za nagradu bavi određenom delatnošću za čije obavljanje je po zakonu ili drugim propisima donetim na osnovu zakona potrebna dozvola nadležnog organa. Kako je za pružanje medijske usluge radija neophodna dozvola za emitovanje, nije sporno da se ovde zaista radilo o neovlašćenoj delatnosti. Drugi element bića krivičnog dela jeste postojanje nagrade, odnosno prihoda koji se stiče neovlašćenom delatnošću. Srbija se godinama suočava sa problemom „piratskog” emitovanja, a radio stanica „Raka Ešinger” iz Lazarevca, koja je godinama opstajala u etru uprkos neposjedovanju dozvole, samo je jedan od takvih primera. Ovakve stanice ne plaćaju naknade za emitovanje niti za korišćenje radio-frekventnog spektra, ne plaćaju naknade za autorska i srodna prava, a istovremeno emituju oglase, a često i prevarne nagradne igre, i tako izazivaju ne samo štetne smetnje legalnim emiterima i javnim službama (poznat je primer „piratske” radio stanice koja je ometala frekvencije kontrole letenja na

beogradskom aerodromu „Nikola Tesla”) već predstavljaju i nelojalnu konkurenciju legalnim emiterima i direktno nanose štetu i njima, ali i samim građanima koji neretko bivaju prevareni njihovim fingiranim nagradnim igrama. Bilo bi nerealno očekivati da jedna krivična presuda može da reši problem piraterije u Srbiji koji je kudikamo ozbiljniji od jednog Radovana Krčmarevića iz Lazarevca. Međutim, činjenica da je on mogao da bez dozvole emituje program duže od deset godina, te da je čitava stvar eskalirala do krivičnog optuženja i presuđenja, svedoči da su sve one mere koje treba da prethode krivičnopravnom progonu debelo zakazale.